

ขอบคุณภาพจาก <https://goo.gl/VD372P>

มโนทัศน์ “ความเป็นไทย” ในวิชาสังคมศึกษา: การเปลี่ยนผ่านบนพื้นที่ เชิงอำนาจในสังคมยุคหลังสมัยใหม่

The Concept of Thainess in Social Studies Subjects :
Decentralization of Power in the Age of Postmodernity

อภัยชนม์ สัจจะพัฒนกุล¹

Apaichon Sajjaphatanakul

E-mail: apaichon.s@gmail.com

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) ทบทวนและวิพากษ์มโนทัศน์ความเป็นไทยที่อยู่ในกระบวนการทัศน์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 (ราชกิจจานุเบกษา, 2542) แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พุทธศักราช 2560 - 2564 (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2560) และการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาพลเมืองผ่านหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (ศึกษาธิการ, กระทรวง, 2551) ในรายวิชาสังคมศึกษา 2) อภิปรายถึง “ความเป็นไทย” ในฐานะเครื่องมือทางการเมืองที่ส่งผลต่อการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองในยุคหลังสมัยใหม่ และ 3) นำเสนอถึงแนวทางการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาเพื่อเตรียมพลเมืองไทยในยุคหลังสมัยใหม่ ซึ่งข้อสรุปสำคัญในบทความนี้คือ “ความเป็นไทย” ตามแบบจารีตดั้งเดิมนั้นเป็นอุปสรรคหนึ่งในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมือง เนื่องจากกระบวนการทัศน์หรือมโนทัศน์ “ความเป็นไทย” แบบจารีตนั้นถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในการหล่อหลอมกล่อมเกลากล่อมตามแบบจารีตที่สยบยอมกับค่านิยมจารีตดั้งเดิมของสังคมไทยซึ่งไม่สามารถตอบสนองต่อสังคมโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนได้ ดังนั้นการสอนสังคมศึกษาในโลกยุคหลังสมัยใหม่ต้องเปิดพื้นที่เพื่อให้ผู้เรียนตระหนักรู้ในความเป็นมนุษย์ของตนเองและผู้อื่น สามารถนิยาม “ความเป็นไทย” ได้ด้วยตนเอง ตลอดจนแบ่งปันคุณค่า “ความเป็นไทย” ต่อผู้อื่นอย่างมีความหมายและส่งเสริมชุดคุณค่าสากลแห่งพลเมืองโลกในยุคหลังสมัยใหม่

คำสำคัญ: ความเป็นไทย, สังคมศึกษา, การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง, ยุคหลังสมัยใหม่

Abstract

This article aims to 1) review and critique the concept Thainess in Thailand's BE 2542 National Education Act, the BE 2560 - 2564 Education Development Plan, and the provision of education for civil development in the BE 2551 Basic Education Curriculum, especially as related to the subjects of social studies, 2) discuss the political discourse regarding to Thainess which affects the education for civil development in Thailand, and 3) suggest a good teaching method for teaching social studies subjects to inculcate citizens for the age of postmodernity. The article concludes that the traditional Thainess is an obstacle to civil development in the age of postmodernity because it is used as a tool of conservative politics. In addition, it does not open an area

for people to define their own Thainess. As a result, the teaching of social studies subjects should open up students' awareness of who they are and what capacity they have so that they can share the meaning of Thainess appropriate for the age of postmodernity.

Keywords: Thainess, Social Studies, Education for Citizenship, Postmodern

บทนำ

มนโฑน “ความเป็นไทย” ยึดโยงกับเป้าหมายการจัดการศึกษาของประเทศไทย อย่างกลมกลืนจนเหมือนกับว่าความเป็นไทยนี้เป็นคุณลักษณะหนึ่งที่จะขาดเสียไม่ได้ของพลเมืองที่อาศัยอยู่ในชุมชนจินตนาการที่เรียกว่า “ประเทศไทย” ในกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 80 (3) ระบุว่า “ให้มีการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศึกษาในทุกกระดับและทุกรูปแบบให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยจัดให้มีแผนการศึกษาแห่งชาติ กฎหมายเพื่อพัฒนาการศึกษาของชาติ จัดให้มีการพัฒนาคุณภาพครูและบุคลากรทางการศึกษาให้ก้าวหน้าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึกของ ความเป็นไทย มีระเบียบวินัย คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม และยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” จากบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญอันเป็นกฎหมายสูงสุดสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนว่า “ความเป็นไทย” คือเป้าหมายที่สำคัญหนึ่งที่ “การศึกษา” ต้องทำหน้าที่ปลูกฝังให้กับผู้เรียนในทุกกระดับและทุกรูปแบบ อย่างไรก็ตามเรากลับพบว่ามนโฑนที่เรียกว่า “ความเป็นไทย” นี้กลับถูกละเลยที่จะได้รับการทำความเข้าใจอย่างแท้จริงจากนักการศึกษาหรือครู การมองภาพความเป็นไทยอย่างง่ายในลักษณะของภาพที่หยุดนิ่ง ปราศจากพลวัต ขาดการทำความเข้าใจแบบสืบสาวหาที่มาที่ไปและวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงของความเป็นไทย จึงเป็นการสร้างปัญหาให้กับการศึกษาตั้งแต่ระดับปรัชญา โครงสร้าง มาจนถึงในระดับการจัดการเรียนรู้ผู้เรียน โดยเฉพาะหากพิจารณาในพื้นที่ประเทศไทยจะพบว่ามิได้มีผู้คนที่เรียกตนเองว่าไทยนั้นแท้จริงผสมกลมกลืนอยู่ร่วมกันอย่างหลากหลายและทุกคนต่างเป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนสังคมไทยให้ก้าวไปข้างหน้า การขับเคลื่อน “ความเป็นไทย” ผ่านการศึกษา จึงเป็นประเด็นที่มีความเปราะบางและมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการขับเคลื่อนสังคมไทยสู่อนาคต โดยเฉพาะภายในบริบทหลังยุคหลังสมัยใหม่ที่สังคมโลกได้ก้าวเข้าสู่ความหลากหลายและซับซ้อนอันเป็นผลมาจากกระบวนการโลกาภิวัตน์ที่เชื่อมผู้คนหลากหลายมิติทั้งเชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ วิถีคิด ฯลฯ ให้ต้องมาปะทะสังสรรค์รวมกัน สังคมไทยในปัจจุบันและอนาคตจึงตั้งอยู่บนความเปราะบางบนฐานความเข้าใจระหว่างกันของคนในสังคม ดังที่สายชล สัตยานุรักษ์

(2558) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับความคับแคบของความเป็นไทย ไว้ว่า “นับตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา โครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมไทยเปลี่ยนแปลงอย่างมากและรวดเร็ว จน “ความเป็นไทย” กระแสหลักมีความหมายคับแคบเกินกว่าจะรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ส่งผลให้คนไทยยากที่จะปรับตัวได้ในขณะที่เกิดปัญหาอันหลากหลายและซับซ้อนขึ้นมาก ใน “ความเป็นไทย” ได้รับการนิยามเพื่อจรรโลงโครงสร้างสังคมที่มีลำดับชั้น ซึ่งเน้นการ “รู้ที่ต่ำที่สูง” ทั้งมารยาทไทย ภาษาไทย ศิลธรรมไทย ฯลฯ ...ส่วนปัญหาเกี่ยวกับชาติพันธุ์นั้น “ความเป็นไทย” ก็แคบเกินไปเช่นกัน ถึงแม้ว่าจะไม่ยึดติดอยู่กับคติเชื้อชาตินิยมแบบเดิม แต่ก็มีได้ยอมรับความหลากหลายทางเชื้อชาติ กลับพยายามกดดันให้คนชาติพันธุ์อื่น ๆ ต้อง “กลายเป็นไทย” หรือมีความเป็นไทยในแบบที่พึงจะเป็น” จะเห็นได้ว่า “ความเป็นไทย” ตั้งอยู่บนการนิยามความหมายจากผู้มีอำนาจทางการเมืองแบบอนุรักษ์นิยม ซึ่งเป็นชนชั้นปกครองที่มุ่งหมายให้ความเป็นไทยนี้เป็นเครื่องมือทางการเมืองในเชิงวัฒนธรรมที่เน้น “การรู้ที่ต่ำที่สูง” “เชื่อฟังผู้ปกครองและผู้อาวุโส” “การเกื้อกูลอุปถัมภ์ของผู้ฐานะสูงกับผู้ที่มิฐานะต่ำ” ซึ่งเป็นการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมอย่างมีชั้นชั้น “ความเป็นไทย” จึงขาดพื้นที่ให้กับความหลากหลายในทางความคิดและทางปฏิบัติ และสุดท้ายเมื่อมองในมิติของการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง “ความเป็นไทยแบบจารีต” ในช่วงต้น คืออุปสรรคหนึ่งที่ทำให้ลายความเป็นพลเมืองและความเป็นมนุษย์ของผู้เรียน และสุดท้ายอาจกลายเป็นรากแห่งความขัดแย้งทางสังคมได้ ดังนั้นครูสังคมศึกษาที่สำคัญเกี่ยวข้องโดยตรงกับ “การสร้างพลเมือง” จึงต้องหันกลับมาทบทวนมโนทัศน์ว่าด้วย “ความเป็นไทย” และปฏิวัติมโนทัศน์นี้ผ่านเข้าไปในการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาและวิชาหน้าที่พลเมืองที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ “ความเป็นไทย” กลายเป็นวาทกรรม (Discourse) ที่เชื่อมร้อยคนในสังคมที่อยู่ในประเทศไทยทุกคนเข้าด้วยกันอย่างเข้าใจบนพื้นฐานของปัจเจกชนที่มีความหลากหลาย ไม่ใช่บังคับหรือใช้อำนาจทางวัฒนธรรมส่งเสริมให้ “ความเป็นไทย” กลายเป็นพื้นที่จองจำแห่งตัวตนที่จำกัดและมุ่งเพียงการจัดระเบียบและความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม หากแต่ความเป็นไทยควรเป็นสิทธิของปัจเจกชนที่จะเห็นคุณค่าและเลือกอัตลักษณ์ดังกล่าวเพื่อสะท้อนความเป็นมนุษย์ของตนได้อย่างเสรี

จากแนวคิดของผู้เขียนดังได้กล่าวมาข้างต้น บทความชิ้นนี้จึงตั้งอยู่บนฐานคิดความหลากหลาย (Diversity) ของผู้คนในสังคม และเชื่อว่ามนุษย์ปัจเจกบุคคลนั้นมีหลากหลายอัตลักษณ์ (Multiple Identities) ในงานเขียนของโสฬส ศิริไสย์ (2550) ได้เน้นย้ำถึงการเลือกสรรตัวตน “ความเป็นไทย” ว่าแท้จริงแล้วความเป็นไทยก็เหมือนเสื้อผ้าอาภรณ์ที่ปัจเจกชนสามารถเลือกมาสวมใส่เพื่อแสดงตัวตน “ความเป็นไทย” มีให้คุณสมบัติทางกายภาพที่ฝังอยู่อย่างถาวรในสายเลือดของปัจเจกพลเมือง และมีได้เป็นคุณลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม

(cultural traits) ที่ทำให้คนที่เรียกตัวเองว่า “คนไทย” แตกต่างจากคนอื่น แต่หากเป็นจินตภาพร่วมแห่งความเป็นตัวตน (collective self-imagination) หรือเป็น “สัญญาะ” ทางภาษาที่ถูกสร้างขึ้นและถูกนำมาใช้เป็นอุปกรณ์ในการปรุงแต่งอัตลักษณ์ของตัวเอง (self-identity) ของคนในสังคมภายใต้บริบทของการปฏิสัมพันธ์บางอย่างเท่านั้น และด้วยพลังอำนาจการกระทำทางภาษาที่กำกับระเบียบและโครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม การเมืองของสังคมอย่างเหนียวแน่น ทำให้จินตภาพแห่งความเป็นตัวตนดังกล่าว กลายเป็นความจริงและมีอิทธิพลต่อการมองเห็นตนเองของพลเมืองยุคปัจจุบัน ดังนั้นหากพิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลกในยุคปัจจุบันที่อยู่ในยุคหลังสมัยใหม่หรือโพลโมเดิร์นที่สังคมมีความเป็นพหุวัฒนธรรม การมองความเป็นไทยในมุมมองแห่งความหลากหลายและเปิดกว้างให้ผู้คนทั้งหลาย ไม่จำกัดเพศ วัย สัญชาติ เชื้อชาติ สามารถเลือกใช้ “ความเป็นไทย” ได้อย่างมีคุณค่า ตามแต่ละปัจเจกจะเลือกสรร และต่อให้ไม่เลือกใช้ก็ไม่ได้หมายความว่าความเป็นมนุษย์ของคนผู้นั้นจะเป็นคนอื่นกับเราในสังคม บทความชิ้นนี้จึงอยากจะชักชวนนักการศึกษาโดยเฉพาะครูสังคมศึกษา ซึ่งเป็นครูที่ทำหน้าที่โดยตรงต่อการส่งผ่านความเป็นไทยได้เกิดพื้นที่ในการคิดทบทวน “มโนทัศน์ความเป็นไทย” เพื่อร่วมกันขบคิดถึงสถานการณ์ในปัจจุบันและมองไปถึงแนวทางในการสร้างพลเมืองของประเทศไทยในอนาคตได้อย่างเข้าใจยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง

“ความเป็นไทย” ในกระบวนทัศน์การศึกษาที่ส่งผลต่อวิธีการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาของไทยในปัจจุบัน

มโนทัศน์ความเป็นไทย ไม่ได้เกิดขึ้นมาอย่างไร้ที่มาที่ไป แต่ “ความเป็นไทย” แบบกระแสหลักนี้ได้รับการนิยามอย่างจริงจังโดยปัญญาชนสำคัญ ๆ ของไทยนับตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา โดยมีการปรับเปลี่ยนจุดเน้นและความหมายของ “ความเป็นไทย” เป็นระยะ ๆ เพื่อตอบสนองบริบททางการเมืองที่เปลี่ยนไป ความเป็นไทยจึงเป็นเครื่องมือทางการเมืองอย่างหนึ่งที่ใช้ครอบงำวิธีคิดของผู้คนให้เชื่อในโครงสร้างทางการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจและโครงสร้างสังคมที่แบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น (สายชล สัตยานุรักษ์, 2550) อย่างไรก็ตามในบทความนี้ผู้เขียนอยากชักชวนให้ผู้อ่านย้อนคิดว่า “ความเป็นไทย” แบบเดิมนั้นถูกเก็บรักษาและถูกส่งต่อได้อย่างไร นอกจากวัฒนธรรม ประเพณี สื่อสารมวลชน แล้ว “การศึกษา” จะเป็นผู้ที่เก็บงำและถ่ายทอด “ความเป็นไทย” ในแบบจารีตได้อย่างทรงพลังและมีประสิทธิภาพมากที่สุด ดังจะเห็นได้จากกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มาตรา 80 (3) ที่ผู้เขียนได้อ้างอิงไว้ข้างต้นแล้วเป็นมาตราหลักในการจัดการศึกษาของประเทศ ซึ่งประโยคสำคัญที่ระบุไว้ว่า “...รวมทั้งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีจิตสำนึก

ของ ความเป็นไทย มีระเบียบวินัย คำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนรวม และยึดมั่นในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข” (ราชกิจจานุเบกษา, 2550) เมื่อความเป็นไทยคือเป้าหมายของการศึกษาไทย ดังนั้นจึงกลับมาที่คำถามว่า “ความเป็นไทย” แบบไหนที่ครูเลือกสอนและถ่ายทอดให้กับนักเรียน และเมื่อเป้าหมายของวิชาสังคมศึกษาอยู่ในการเตรียมพลเมือง ความเป็นไทยแบบไหนที่จะช่วยส่งเสริมความเป็นพลเมืองในปัจจุบันและอนาคต

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ซึ่งเป็นกฎหมายทางการศึกษาโดยเฉพาะฉบับแรกของไทย ในหมวดที่ 1 บททั่วไป ที่เป็นบัญญัติว่าด้วยความมุ่งหมาย และหลักการของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ได้สะท้อนเป้าหมายของกระบวนการเรียนรู้ในมาตรา 7 (ราชกิจจานุเบกษา, 2542) ซึ่งระบุว่า

“ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึก ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิหน้าที่ เสรีภาพ และการเคารพกฎหมาย ความเสมอภาคและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล ตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง”

ดังนั้นเมื่อพิจารณาทั้งในส่วนของบทบัญญัติตามกฎหมายรัฐธรรมนูญ และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ จึงพบประเด็นที่น่าสนใจที่เกี่ยวกับการส่งต่อ “ความเป็นไทย” ผ่านระบบการจัดการเรียนการสอนของประเทศ อย่างไรก็ตาม “ความเป็นไทย” ที่ระบุไว้ในกฎหมายทั้งสองฉบับนั้นก็ก็เป็นความเป็นไทยในมิติที่ยังคงยึดโยงกับวิถีชีวิต วัฒนธรรม ตลอดจนภูมิปัญญา รวมถึงรูปแบบการเมืองการปกครอง จึงตกย้ำให้เห็นว่าเราให้ความสำคัญกับการสร้างผู้เรียนให้มี “ความเป็นไทย” ก็เพื่อให้ความเป็นไทยหลอมสร้างความคิดและจิตวิญญาณให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน ซึ่งความเป็นไทยนี้ล้วนได้รับการประกอบสร้างและสถาปนาให้เกิดขึ้นจากผู้มีอำนาจ (Power) ในสังคมไทย และถูกใช้อย่างต่อเนื่องในฐานะกลไกหนึ่งของการจัดระเบียบทางสังคมและความเป็นไทยนี้เองจะเป็เครื่องมือที่ทรงพลังและตกย้ำว่า “การศึกษา” คือเครื่องมือทางการเมืองอย่างหนึ่ง

เมื่อพิจารณาในส่วนของแผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 พุทธศักราช 2560 – 2564 ซึ่งเป็นแผนพัฒนาการศึกษาที่กระทรวงศึกษาจัดทำขึ้นสำหรับเป็นเครื่องมือในการกำกับทิศทางการปฏิบัติงานของหน่วยงานการศึกษาของกระทรวง ซึ่งแผนดังกล่าวนี้ก็จัดทำขึ้นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทั้งในส่วนของสถานการณ์โลกและการเปลี่ยนแปลงในเชิงนโยบายของรัฐทั้งยุทธศาสตร์ชาติ ระยะ 20 ปี (พ.ศ. 2560 - 2579) แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579 และนโยบาย Thailand 4.0 เพื่อให้สังคมไทยก้าวสู่ยุคดิจิทัลด้วยนวัตกรรมและความคิดสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตามกลับพบว่าแม้ในแผนการศึกษาฉบับนี้จะพยายามก้าวไปสู่อนาคตแต่มุมมองที่ใช่มองผู้เรียนนั้นกลับเป็นมุมมองเชิงจารีต เช่น ในส่วนของเหตุผลจำเป็นในการจัดทำแผนซึ่งเป็นการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับสถานการณ์ของเด็กและเยาวชนไทยว่า “ความเสื่อมถอยทางวัฒนธรรมของเยาวชนและคนในสังคม อาทิ การให้คุณค่าและความนิยมกับความสนุกสนานและความพึงเพื่อ การละเลยเรื่องระเบียบวินัย ขาดความรับผิดชอบ ขาดความเคารพเกรงใจ ต่อผู้อาวุโสกว่า ดิดการสร้างอัตลักษณ์ส่วนตัวผ่านทางสังคมออนไลน์ ดิดเกมส์อินเทอร์เน็ต และมีการใช้ภาษาไทยที่ไม่เหมาะสม” (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2560) ซึ่งก็จะพบว่าเป็นการวิเคราะห์เด็กและเยาวชนอย่างตื้นเขิน และใช้ความเป็นไทยแบบจารีตเป็นเกณฑ์ในการอธิบายและตัดสินคุณค่าทางวัฒนธรรม เช่น การขาดความเคารพเกรงใจต่อผู้อาวุโสกว่า หรือมุมมองที่มีต่อการสร้างตัวตน การใช้ภาษา ทำให้เห็นว่าการศึกษาของประเทศไทยนั้นให้ความสำคัญกับการปลูกฝัง “ความเป็นไทย” ว่าจะต้องให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนทุกคน ภายใต้มาตรฐานหนึ่งเดียวที่ใช้หล่อหลอมผู้เรียนที่มีความหลากหลาย “ความเป็นไทย” กลับถูกใช้เป็นเกณฑ์มาตรฐานในการวัดผลผลิตพลเมือง ซึ่งเราสามารถพิจารณาได้จากหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 โดยเฉพาะในสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวิชาที่มีเป้าหมายในการเตรียมพลเมืองให้กับรัฐ คำถามสำคัญในย่อหน้านั้นก็คือ “ใครเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์และมาตรฐานทางศีลธรรมในสังคมไทย และสุดท้ายเกณฑ์ความเป็นไทยที่สร้างขึ้นนี้แท้จริงแล้วมีประโยชน์กับผู้เรียนจริงหรือไม่ หรือเป็นความเป็นไทยที่เอื้อประโยชน์ให้กับผู้มีอำนาจในสังคม”

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 เป็นหลักสูตรอิงมาตรฐาน (Standard-based Curriculum) ที่ต้องการสร้างผู้เรียนให้มีมาตรฐานตามหลักสูตร ซึ่งหากพิจารณาในส่วนของหลักการสำคัญของหลักสูตรในข้อที่ 1 ระบุไว้ว่า “เป็นหลักสูตรการศึกษาเพื่อความเป็นเอกภาพของชาติ มีจุดมุ่งหมายและมาตรฐานการเรียนรู้เป็นเป้าหมายสำหรับพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความรู้ ทักษะ เจตคติ และคุณธรรมบนพื้นฐานของความเป็นไทยควบคู่กับความเป็นสากล” (ศึกษาธิการ, กระทรวง, 2551: 2) จากหลักการที่กำหนด

ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานฉบับนี้ช่วยต่อยอดและสะท้อนภาพในการจัดการศึกษาของประเทศไทยได้เป็นอย่างดีว่า “ความเป็นไทย” เป็นสิ่งที่ต้องมีและต้องเกิดขึ้นให้ได้กับตัวผู้เรียน

ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 (ศึกษาธิการ, กระทรวง, 2551) ในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ได้ระบุถึงมาตรฐานการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไทยไว้อย่างชัดเจนมากที่สุดในสาระการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ (ส่วนในสาระอื่นๆ ก็ได้แฝงความเป็นไทยไว้ในสาระการเรียนรู้เช่นกัน) โดยเฉพาะในมาตรฐานที่ ส 4.3 “เข้าใจความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรม ภูมิปัญญาไทย มีความรัก ความภูมิใจและธำรงความเป็นไทย” โดยจะมีการจัดลำดับเนื้อหาให้ผู้เรียนปลูกฝังความเป็นไทย ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาชั้นปีที่ 1 ไปจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โดยในที่นี่จะขอยกตัวอย่างตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1

	ตัวชี้วัด	สาระการเรียนรู้แกนกลาง
ป.๑	๑. อธิบายความหมายและความสำคัญของสัญลักษณ์สำคัญของชาติไทยและปฏิบัติได้ถูกต้อง	● ความหมายและความสำคัญของสัญลักษณ์ที่สำคัญของชาติไทยที่เป็นความภาคภูมิใจและการมีส่วนร่วมที่จะอนุรักษ์ไว้ได้แก่ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ธงชาติ เพลงชาติ พระพุทธรูป พระบรมฉายาลักษณ์ ภาษาไทย อักษรไทย) ● การเคารพธงชาติ การร้องเพลงชาติ และเพลงสรรเสริญพระบารมี การเคารพพระบรมฉายาลักษณ์ การเคารพศาสนวัตถุ ศาสนสถาน ● เอกลักษณ์อื่นๆ เช่น ศาสนา การแต่งกาย วัฒนธรรม ประเพณีไทย เงินตรา แผนที่ประเทศไทย อาหารไทย (อาหารไทยที่ต่างชาติดำรงอยู่ เช่น ต้มยำกุ้ง ผัดไทย)

แผนภาพที่ 1 ภาพแสดงตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลางที่เกี่ยวข้องกับ “ความเป็นไทย”

ที่มา: ศึกษาธิการ, กระทรวง (2551). ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, หน้า 108.

จากแผนภาพดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า “ความเป็นไทย” ถูกหลอมสร้างลงสู่ตัวผู้เรียนโดยผ่านการจัดการศึกษาโดยเฉพาะในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา โดยการจัดการเรียนการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนไปสู่มาตรฐานเดียวกันเหมือนสินค้าในโรงงานนั้น ดังจะเห็นได้ว่า

กระบวนการกล่อมเกล่า บ่มเพาะและปลูกฝังให้เชื่อและปฏิบัติเชิงสัญลักษณ์เกี่ยวกับความเป็นไทยในระบอบการศึกษาเรานั้นเริ่มตั้งแต่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นแห่งการเรียนรู้ของเด็กๆ และหากพิจารณาถึงพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กวัยประถมศึกษาคือการพัฒนาความรู้ที่ว่า “ฉันสามารถทำได้” “ฉันมีคุณค่า” โลกของเขากว้างขึ้น วัฒนธรรมและสังคมเข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดความเชื่อของเขามากขึ้น การให้เหตุผลและฝึกให้เขาใช้เหตุผลจึงมีความสำคัญมากกับเด็กในวัยนี้ (สมพงษ์ จิตระดับ และ อัญญณิ บุญชื้อ, 2551) แต่จากกรอบคิดของหลักสูตรดังกล่าวสะท้อนได้ว่ารัฐไทยมอง “พลเมือง” ในระดับที่เป็นผู้ได้ปกครอง (Subjects) เพราะเพียงแค่นี้ในระดับประถมศึกษาชั้นปีที่ 1 ที่ยกตัวอย่างมานี้ก็สะท้อนน้ำหนักในการจัดการสอนที่เน้นการสร้างการเชื่อและการครอบงำเพื่อให้เด็กๆ จำได้หมายรู้ในความเป็นไทยเชิงสัญลักษณ์มากกว่าการเสริมสร้างให้พวกเขาเห็นคุณค่าของตนเอง

ดังนั้นจากกฎหมายรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ 2560 - 2564 จนกระทั่งถึงหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน 2551 เราจะพบอิทธิพลทางอำนาจ (Power) ของกลุ่มอำนาจทางการเมืองการปกครองที่มีต่อการนิยามความเป็นไทย และอำนาจนั้นได้ส่งผลที่มีต่อกระบวนการทัศน์การสอนสังคมศึกษาของประเทศไทยในประเด็นเรื่อง “ความเป็นไทย” ซึ่งภาพดังกล่าวชัดเจนมากขึ้นภายหลังจากการทำให้รัฐประหารของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (National Council for Peace and Order) ซึ่งเมื่อเข้าทำการควบคุมอำนาจในการบริหารประเทศแล้วได้กำหนดนโยบายให้สถานศึกษาผนวกค่านิยมหลัก 12 ประการในการจัดการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ รวมถึงเพิ่มเติมรายวิชาหน้าที่พลเมือง (ศร. 04010/ว1324) ซึ่งค่านิยมหลัก 12 ประการ ได้แก่

1. รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
2. ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงาม-เพื่อส่วนรวม
3. กตัญญูต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์
4. ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษาเล่าเรียน
5. รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม
6. มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน
7. เข้าใจเรียนรู้การเป็นประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
ที่ถูกต้อง
8. มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักเคารพผู้ใหญ่
9. มีสติ รู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติ ตามพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
10. รู้จักดำรงตนอยู่ โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
11. มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำหรือกิเลส มี

ความละเอียดรอบคอบ การกลั่นกรองตามหลักของศาสนา

12. คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวมและต่อชาติมากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง

จะเห็นได้ว่าค่านิยม 12 ประการนี้เป็นค่านิยมที่ชนชั้นปกครองพยายามปลูกฝังกลุ่มเกล่าให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน โดยในพระศนะของผู้ปกครอง ได้แก่ พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา หัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ซึ่งได้กล่าวในรายการ "คืนความสุขให้กับคนในชาติ" เมื่อคืนวันที่ 11 กรกฎาคม 2557 ความตอนหนึ่งว่า "สิ่งที่คนไทย ประเทศไทยยังเป็นปัญหา และต้องพัฒนาอย่างเร่งด่วน ต้องมีความร่วมมือของทุกภาคส่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในทุกระดับชั้นทุกเพศทุกวัย เรื่องที่หนึ่ง อยากระเรียนว่า เราน่าจะกำหนดค่านิยมหลักของคนไทยขึ้นมาให้ชัดเจน ทั้งนี้ เพื่อเราจะสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็งจากนโยบาย" ในขณะที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานโดย ดร.กมล รอดคล้าย เลขาธิการ ได้ขานรับแนวคิดดังกล่าวด้วยการนำค่านิยม 12 ประการ ขยายสู่สถานศึกษาโดยผ่านการเรียนการสอนในรายวิชาประวัติศาสตร์ และวิชาหน้าที่พลเมือง กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน รวมถึงจัดการเผยแพร่ค่านิยมดังกล่าวผ่านสื่อต่างๆ ในวงกว้าง (ศึกษาธิการ, กระทรวง, 2557) จะเห็นว่าในพระศนะของผู้ปกครองนั้นมองว่าเด็กและเยาวชน รวมถึงประชาชนในสังคมไทยนั้นมีปัญหาในด้านค่านิยม และเป็นเรื่องที่รัฐ โดยเฉพาะในส่วนของการศึกษาต้องสร้างคนให้มีค่านิยมในแบบที่รัฐพึงประสงค์เพื่อให้ประชาชนเป็นราษฎรที่ว่านอนสอนง่าย มากกว่าพลเมืองที่มีอำนาจในการจัดการตนเอง และท่าทีของกระทรวงศึกษาธิการที่สะท้อนว่าเป็นหน่วยงานของผู้ถืออำนาจรัฐมากกว่าหน่วยงานของประชาชนก็คือ ปรากฏการณ์การท่องอาขยานค่านิยม 12 ประการ การเต้นประกอบเพลงค่านิยม 12 ประการ รวมถึงป้ายแสดงค่านิยม 12 ประการ ติดหน้าสถานศึกษาและสถานที่ด้านการศึกษามากมายในประเทศไทย ซึ่ง นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2558) ได้วิพากษ์กระบวนการนี้ไว้อย่างน่าสนใจว่า “ค่านิยมเป็นเรื่องของความคิดจิตใจ ไม่ใช่พฤติกรรมทางกาย อำนาจจึงเข้าไม่ถึง บังคับไปก็ไม่ได้แต่การท่องจำและตอบข้อสอบอันเป็นพฤติกรรมทางกายที่ไม่เกี่ยวอะไรกับความคิดจิตใจเลย ค่านิยมในโลกปัจจุบันเกิดได้จากการใช้สติปัญญาคิด ถกเถียงแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กัน แต่สิ่งที่กระทรวงศึกษาฯรับเอาค่านิยมนี้ไปคือการพยายามสถาปนาค่านิยมนี้ให้เป็นของสังคมด้วยการให้นักเรียนท่องอาขยาน ลงทุนติดป้ายค่านิยม 12 ประการทั่วทุกโรงเรียนในราชอาณาจักร และบังคับให้นักเรียนท่องบ่นให้ขึ้นใจ” กระบวนการเหล่านี้ล้วนสะท้อนกระบวนการทัศน์ของผู้ปกครองและผู้มีอำนาจทางการศึกษาที่มีต่อ “ความเป็นไทย” และ “คนไทย”

แม้การพัฒนาผู้เรียนให้เติบโตขึ้นเป็นพลเมืองดีของชาติ จะเป็นเป้าหมายของการศึกษามาแทบจะทุกยุคทุกสมัย แต่คำว่า “ความเป็นไทย” ซึ่งเป็นมโนทัศน์สำคัญที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรสาระวิชาหน้าที่พลเมือง นั้นไม่เคยเปลี่ยนไปจากเดิมสักเท่าไร โดยผู้อ่านสามารถวิเคราะห์ได้ในส่วนของคำอธิบายคำหลักในจุดเน้นและขอบข่ายของวิชาเพิ่มเติมหน้าที่พลเมือง

ที่กระทรวงศึกษาจัดทำขึ้นเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนของครู ซึ่งเน้นว่าครูผู้สอนทุกคนจะต้องทำให้ผู้เรียนเกิดความตระหนัก ความเข้าใจที่ถูกต้อง คิดอย่างมีวิจารณญาณ และนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยในที่นี้จะขอยกตัวอย่าง 2 คำอธิบายที่เกี่ยวข้องกับ “ความเป็นไทย” ได้แก่ คำว่า “ความเป็นไทย” และคำว่า “ความรักชาติ” ซึ่งปรากฏอยู่ในเอกสาร ดังนี้

คำหลัก	คำอธิบาย
ความเป็นไทย	- หมายถึง สิ่งที่ยังบอกถึงลักษณะของคนไทย ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณีของไทย - ผู้ที่รักความเป็นไทย คือ ผู้ที่มีความภาคภูมิใจ เห็นคุณค่า ชื่นชม อนุรักษ์ ด้วยการปฏิบัติตน สืบทอด และเผยแพร่คุณลักษณะของคนไทย ตลอดจนศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม และประเพณีที่ดั่งงามของไทยให้คงอยู่สืบไป

แผนภาพที่ 2 การอธิบายความหมายของ “ความเป็นไทย” ในหลักสูตรวิชาหน้าที่พลเมือง
ที่มา: สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2557). แนวทางการจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง เอกสารประกอบการอบรมวิทยากรแกนนำในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ และหน้าที่พลเมือง. หน้า 49 เข้าถึงใน <https://www.curriculum51.net/p/184> สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2559

คำหลัก	คำอธิบาย
ความรักชาติ	ความรักชาติ การแสดงออกถึงความรักชาติ มีดังนี้ ๑. การแสดงความเคารพ และปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม ต่อสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับชาติ เช่น ร้องเพลงชาติ ยืนตรงเคารพธงชาติ ประดับธงชาติถูกต้องตามระเบียบที่ราชการกำหนด ๒. การเป็นพลเมืองดี และธำรงรักษาไว้ซึ่งความเป็นชาติไทย เช่น เสียภาษี เคารพกฎหมาย บำรุงรักษาและไม่ทำลายสาธารณสมบัติ ใช้สิทธิเลือกตั้ง สอดส่องการกระทำที่จะทำลายความมั่นคงและความสงบเรียบร้อยของชาติบ้านเมืองหรือ

แผนภาพที่ 3 การอธิบายความหมายของ “ความรักชาติ” ในหลักสูตรวิชาหน้าที่พลเมือง
ที่มา: สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. (2557). แนวทางการจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง เอกสารประกอบการอบรมวิทยากรแกนนำในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์ และหน้าที่พลเมือง. หน้า 51 เข้าถึงใน <https://www.curriculum51.net/p/184> สืบค้นเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2559

จากคำอธิบาย “ความเป็นไทย” และ “ความรักชาติ” ของหลักสูตรวิชาหน้าที่พลเมือง ที่ทางคณะกรรมการแห่งชาติ ได้ผลักดันให้เกิดขึ้นสะท้อนภาพตามแนวคิดอำนาจ (Power) กับความรู้ (Knowledge) ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ซึ่งมีอิทธิพลมากต่อการศึกษาตามแนวคิดหลังทันสมัยนิยม (Post - Modernism) หลังโครงสร้างนิยม (Post - Modernism) และแนวคิดหลังอาณานิคม (Post – Colonialism) ซึ่งฟูโกต์ (ธีรยุทธ บุญมี, 2557: 21) ช่วยสะท้อนให้เห็นว่า “อำนาจเป็นความสัมพันธ์หรือรูปแบบที่ทำให้คนอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ดังกล่าว” ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ผ่านตัวหลักสูตรวิชาหน้าที่พลเมืองและการสร้างค่านิยม 12 ประการ พบว่าการปลูกฝังค่านิยมโดยการบังคับให้เด็กเป็นในแบบที่ผู้ใหญ่ต้องการ มีลักษณะเช่นเดียวกันกับกรณีของหลักสูตรแกนกลางการศึกษา พุทธศักราช 2551 ซึ่งได้มีการระบุมาตรฐาน ตัวชี้วัด และสาระการเรียนรู้ของส่วนกลางที่เข้มแข็ง กล่าวคือ เป็นการจูงใจที่จะใช้อำนาจในการประกอบสร้างความเป็นพลเมืองผ่านความเป็นไทยแบบที่ชนชั้นปกครองต้องการ การผูกขาดศีลธรรมในการตีค่าความเป็นไทยและกีดกันพื้นที่อำนาจย่อยๆ ทางสังคม (Microphysics of Power) เช่น กลุ่มชนชาติพันธุ์ กลุ่มคนรักร่วมเพศ กลุ่มคนอพยพ และกลุ่มคนชายขอบทั้งหลาย ล้วนถูกละเลยจากนิยามความหมายดังกล่าว มโนทัศน์ความเป็นไทยจึงกลายเป็นกระบวนการสร้างสภาวะจำยอมต่อการนิยามคุณค่าและความหมายของตัวเด็กนักเรียน และสร้างภาวะจำยอมให้ครูต้องสอนเพื่อตอบสนองต่อนโยบายทางการเมืองมากกว่าเป้าหมายทางการศึกษาเพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ กระบวนการสอน “ความเป็นไทย” จึงกลายเป็นการปลูกฝังหล่อหลอมให้คนคิด เชื่อ และศรัทธาในสิ่งเดียวกัน โดยยึดโยงความเป็นไทยไว้กับสัญลักษณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นภาพแทนความทรงจำร่วม (Collective Memory) ของสังคมไทย เช่น ธงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญา อาหารการกิน ตลอดจนวิถีชีวิตตามขนบจารีตในอดีต ทำให้การสอน “ความเป็นไทย” และรวมถึง “ความรักชาติ” ของการศึกษาไทยเป็นไปในทิศทางของการปลูกฝังกล่อมเกล้าให้เชื่อและศรัทธามากกว่าสร้างการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจและตื่นรู้ว่าตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นไทยอย่างไร และแก่นแท้ของความเป็นไทยที่หลากหลายภายใต้สังคมพหุวัฒนธรรมเป็นอย่างไร เมื่อรอบคอบเหล่านี้นักนำไปใช้สอนโดยขาดการคิดเชิงวิพากษ์และขามิติในการเปิดพื้นที่ให้ผู้เรียนได้นิยามความหมายของชีวิตด้วยตนเอง การศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมืองของเราจึงไม่สามารถนำพาให้ผู้เรียนเรียนรู้และอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์โลกที่ซับซ้อน ตรงข้ามแนวคิดที่สอนกันในแบบดั้งเดิมนั้นสอดคล้องกับแนวคิดเผด็จการอำนาจนิยมซึ่งบั่นทอนให้ผู้เรียนกลายเป็นพลเมืองวุ่นนอนสอนง่ายและมุ่งปฏิบัติตามสิ่งที่ผู้มีอำนาจรัฐต้องการมากกว่า และ “ความเป็นไทย” คือฐานคิดหนึ่งที่อันตราย หากเรามองในด้านเดียว ความเป็นไทยจะกลายเป็นตัวฉุดรั้งการพัฒนาของ

สังคม ในทางตรงกันข้ามหากเราสร้าง “ความเป็นไทย” ที่ยอมรับในความหลากหลายและเปิดพื้นที่ให้ผู้คนได้นิยามความเป็นไทยในแบบที่ตนเองเป็นหรือเลือกที่จะเป็น ความเป็นไทย ก็จะเป็นปัจจัยสำคัญให้สังคมของเราพัฒนาต่อไป (สายชล สัตยานุรักษ์, 2548) (อรรถจักร สัตยานุรักษ์, 2553)

มโนทัศน์ “ความเป็นไทย” กับความลักลั่นบนพื้นที่อำนาจในโลกหลังยุคสมัยใหม่ที่สัมพันธ์กับการสอนสังคมศึกษาในประเทศไทย

สังคมยุคหลังสมัยใหม่หรือยุคโพลีโมเดิร์น เป็นสังคมที่เกิดจากการพยายามที่จะเข้าใจสังคมของโลกหลังยุคอุตสาหกรรม (Industrialization) หรือภายหลังกระบวนการทำให้ทันสมัย (Modernization) อันเกิดจากการหลอมรวมผ่านกระบวนการโลกาภิวัตน์ (Globalization) และความก้าวหน้าของการคมนาคมและเทคโนโลยีด้านการสื่อสารที่ทำให้คนค้นหาอัตลักษณ์ของตนเองผ่านการประกอบสร้างจากสังคมภายนอกมากขึ้น ผู้คนหลากหลายอัตลักษณ์และหลากหลายเช่นนี้ย่อมส่งผลให้สังคมมีลักษณะความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น คำว่า “หลังสมัยใหม่” ถูกใช้ครั้งแรกโดย ฌ็อง-ฟร็องซัว เลียวโอดาร์ด (Jean-François Lyotard) ซึ่งได้ตีพิมพ์หนังสือ “สภาวะหลังสมัยใหม่ : รายงานว่าด้วยความรู้ (The Postmodern Condition : A Report on Knowledge)” ในปี ค.ศ. 1979 ซึ่งเลียวโอดาร์ดกล่าวไว้ในทาง “หาความรู้” ในแนวทางแบบหลังสมัยใหม่นั้นหากจะบอกเวลาที่แน่ชัดที่สุดหรือในทศวรรษที่ 1950 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ยุโรปเริ่มปรับเปลี่ยนและรื้อสร้าง (reconstruct) ทางความคิดในเรื่องต่างๆ ทั้งในเรื่องมนุษย์, สังคม และวัฒนธรรม และเรียกร้องให้มนุษย์ปฏิเสธเรื่องเล่าหลัก หรือทฤษฎีต่างๆ ที่อ้างความเป็นสากลของวัฒนธรรมตะวันตกที่ใช้ครอบงำเหล่าอาณานิคม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2553) (ซัฟพันธุ์ ยัมอ่อน, 2556) (สุภางค์ จันทวานิช, 2557)

ในขณะที่สังคมโลกยุคหลังสมัยใหม่ให้ความสำคัญกับการรื้อสร้าง (reconstruct) และตั้งคำถามกับสิ่งต่างๆ เพื่อสะท้อนความเป็นมนุษย์ที่มีเสรีภาพ ที่สามารถเข้าใจตนเองและเข้าใจสังคมผ่านอัตลักษณ์ที่หลากหลายและเท่าเทียม แต่ “ความเป็นไทย” แบบจารีตที่ผู้มีอำนาจในสังคมไทยใช้เป็นกรอบคิดสำเร็จรูปสำหรับปลูกฝังให้กับพลเมืองนั้น ล้วนแล้วแต่สร้างมายาคติและความภาคภูมิใจที่คับแคบ การละเลยคุณค่าร่วมของผู้คนที่หลากหลายและได้อาศัยที่แบ่งปันทรัพยากรและผาสุกวัฒนธรรมระหว่างกัน (Shared Culture) การที่บรรพบุรุษของเรานั้นได้เลือกรับ ประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพภูมิสังคมและภูมิโนวัค ย่อมเห็นได้ว่าแท้จริงแล้วความเป็นไทยแต่เดิมนั้นใจกว้างและยอมรับในความหลากหลาย ในขณะที่ความเป็นไทยแบบจารีตที่เราสอนในโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นวัฒนธรรมที่ประดิษฐ์ขึ้นมาตั้งแต่

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ที่มีพื้นฐานมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งมีการชำระและสร้างประวัติศาสตร์ที่จะมีผลสืบเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน) โดยในสมัยรัชกาลที่ 6 แนวพระราชดำริเรื่อง “ชาติไทย” เป็นสาระสำคัญเบื้องหลังพระราชกรณียกิจต่างๆ เช่น การวางกรอบพฤติกรรมและค่านิยมของพลเมืองไปในทางที่ยังประโยชน์ให้แก่ชาติ การประดิษฐ์ธงชาติไทยภายใต้องค์ประกอบพื้นฐานสามประการ คือ ชาติ – ศาสนา – พระมหากษัตริย์ การก่อกำเนิดกิจการลูกเสือ ไปจนถึงการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ล้วนเป็นการวางรากฐานความคิดเกี่ยวกับชาติในสังคมไทย และเข้มข้นที่สุดเมื่อเข้าสู่ยุคของผู้นำที่ชื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ภายหลังการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้ามามีอำนาจนโยบายสำคัญอย่างหนึ่งก็คือการให้ความหมายอัตลักษณ์ไทยใหม่ ซึ่งนำความเป็นตะวันตกมาผสมกับความเป็นไทย รัฐบาลจึงออกประกาศรัฐนิยม 12 ประการระหว่าง พ.ศ. 2482 – 2485 นโยบายสำคัญ เช่น การปรับปรุงดินตามแบบตะวันตก ใช้วันที่ 1 มกราคม แทนวันที่ 1 เมษายน การให้ชาวไทยเคารพธงชาติ และให้มีเพลงชาติ ให้ใช้ภาษาแห่งชาติที่เป็นไทยภาคกลางและต่อต้านการใช้ภาษาท้องถิ่น แต่งกายด้วยแฟชั่นใหม่ ผู้ชายสวมเสื้อสูท เสื้อเชิ้ต ผูกเน็คไท นุ่งกางเกงขายาว สวมหมวก ผู้หญิงต้องใส่กระโปรง เสื้อเชิ้ตแขนยาว ทุกคนต้องใส่รองเท้า ทั้งหมดนี้เพื่อยกระดับจิตวิญญาณและศีลธรรมของชาติ และแทรกความก้าวหน้าและวิถีชีวิตแบบใหม่ให้คนไทย และให้คนไทยเป็นกลมเกลียวเป็นปึกแผ่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน² (เดวิด เค. ้วยอาจ, 2556) และในสมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งดำรงตำแหน่งในช่วงปี พ.ศ. 2502 – 2506 นอกจากจะเป็นยุคแห่งการพัฒนาประเทศด้วยอุตสาหกรรมแล้ว ยังรื้อฟื้นวิถีคิดแบบอนุรักษนิยมและจัดวางความสัมพันธ์เชิงอำนาจตามโครงสร้างทางสังคมแบบจารีตให้ทรงพลัง และทำให้วัฒนธรรมอำนาจนิยมแอบแฝงปรากฏมาจวบจนปัจจุบัน (ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์, 2558) จะเห็นได้ว่าความเป็นชาติไทย และความรักชาตินั้นเป็นวัฒนธรรมที่ยึดโยงกับอำนาจทางการเมือง ซึ่งอาจจะจำเป็นในยุคสมัยดังกล่าว แต่เป็นอุปสรรคในสมัยต่อมา ในขณะที่สังคมก้าวไปพร้อมกับความซับซ้อนและความย้อนแย้งที่มากมายของปัจเจกบุคคล การเลือกนำอาภรณ์ “ความเป็นไทย” มาห่อหุ้มหรือมาใช้จะทำได้อย่างไร หากการจัดการเรียนการสอน “ความเป็นไทย” ยังทำในมิติของพิธีกรรมเชิงสัญลักษณ์ หากแต่ไม่เคยก้าวอย่างเข้าไปสู่ความจริงที่ว่า “ความเป็นไทย” คืออะไร และก่อนที่จะเราจะเป็น “ไทย” หรือถูกทำให้เป็น “ไทย” นั้นเราเคยเป็นอะไรกันมาก่อน

²อ่านเพิ่มเติม เดวิด เค. ้วยอาจ ใน ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับสังเขป ในบทที่ 8 กำเนิดลัทธิชาตินิยมชนชั้นนำ และบทที่

9 อำนาจทหาร พ.ศ. 2475 – 2500. หน้า 392 – 483.

สายชล สัตยานุรักษ์ (2558) ได้ศึกษา “ความเป็นไทย” และระบุว่า “ความหมายของความเป็นไทยที่ดำรงอยู่ในความรู้สึกนึกคิดของคนส่วนใหญ่ในปัจจุบัน เป็นผลมาจากการนิยามของปัญญาชนตั้งแต่รัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา โดยมีการใช้สื่อนานาชนิดในการปลูกฝังความหมายของความเป็นไทยอย่างจริงจัง จนฝังลงไปไปในความรู้สึกนึกคิดของคนในประเทศ กลายเป็นระบอบแห่งสัจจะ (Regime of the truth) ที่มีอิทธิพลอย่างสูงต่อวิถีคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทย สืบมาจนปัจจุบัน” นอกจากนี้ยังระบุถึงประเด็นสำคัญที่ว่าสาเหตุที่ “ความเป็นไทยกระแสหลัก” ยังคงดำรงอยู่นั้นเป็นผลมาจากอำนาจทางการปกครองแบบรวมศูนย์ (Centralization) ที่มีมาตั้งแต่รัชกาลที่ 5 จนกระทั่งปัจจุบัน และแม้ความเป็นไทยแบบจารีตหรือความเป็นไทยกระแสหลักจะมีเป็นความรู้ที่มาจากอำนาจ และความเป็นไทยก็กลายเป็นความรู้ที่ทรงอำนาจ แต่จากสถานการณ์ภายใต้บริบทยุคโสมเดิรหรือยุคหลังสมัยใหม่ “ความเป็นไทยแบบจารีตหรือความเป็นไทยแบบกระแสหลัก” กำลังถูกท้าทายจากสังคมที่อยากจะนิยามตัวเองใหม่ ความเป็นไทยแบบเดิมจึงเป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับโลกโลกาภิวัตน์ และที่สำคัญที่สุดจะอย่างไรที่จะทำให้ “ความเป็นไทย” ไม่ได้กลายไปเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่ใช้เพื่อลดทอนคุณค่าของมนุษย์ของคนที่แตกต่างกันจากผู้ถือครองอำนาจรัฐ หรือใช้ความเป็นไทยเพื่อกีดกันและเบียดขับคนเชื้อชาติอื่นๆ ที่ถือกำเนิดและอาศัยอยู่ในประเทศนี้เช่นเดียวกัน

ในสังคมโสมเดิร หรือโลกยุคหลังสมัยใหม่ที่สังคมมีความสลับซับซ้อนอันเป็นผลมาจากการพัฒนาเทคโนโลยีและการคมนาคมได้เร่งให้กระบวนการโลกาภิวัตน์หลอมรวมวัฒนธรรมความเป็นมนุษย์เข้าด้วยกันผ่านเทคโนโลยีและสารสนเทศทางการสื่อสารที่ทันสมัย (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2543) การขยายตัวของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ (Neoliberal) ได้ทำให้มนุษย์มีทางเลือกในความเป็นปัจเจกชนของตนเองทั้งในคุณค่าและความฝัน เกิดอาชีพใหม่ๆ วิถีชีวิตใหม่ๆ เมื่อโลกยุคหลังสมัยใหม่เป็นโลกที่มนุษย์ทุกคนมีอำนาจในความเป็นมนุษย์ของตน บรรทัดฐานทางสังคมแบบเดิมไม่สามารถกักขังความคิดของมวลมนุษย์ได้ และนั่นเป็นสาเหตุให้การศึกษาจึงต้องเปิดพื้นที่มากขึ้น โดยเฉพาะวิชาสังคมศึกษาซึ่งเป็นวิชาที่มีเป้าหมายในการเสริมสร้างสมรรถนะความเป็นพลเมือง ต้องสามารถเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาให้ผู้เรียนเท่าทันกับความเปลี่ยนแปลง และเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ที่สามารถจัดการกับวิถีคิดตัวเองและสามารถเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสรรค์สังคมไทย ซึ่งจะเกิดขึ้นได้การจัดการเรียนรู้อาจต้องเปิดพื้นที่ความคิด สร้างห้องเรียนที่เป็นประชาธิปไตย คือเปิดพื้นที่ให้กับความหลากหลายในสังคม ที่สำคัญนักเรียนควรได้เรียนรู้ที่จะนิยามชีวิตด้วยตัวของเขาเอง

แนวทางการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาเพื่อเตรียมพลเมืองไทยในโลกยุคหลังสมัยใหม่

วิชาสังคมศึกษา (Social Studies) เป็นวิชาที่มีเนื้อหาบูรณาการ (Integrated) ศาสตร์ทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ จึงจัดให้มีการนำองค์ความรู้ต่างๆ จากมานุษยวิทยา โบราณคดี เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ กฎหมาย ปรัชญา รัฐศาสตร์ จิตวิทยา ศาสนา และสังคมวิทยา เช่นเดียวกับสาระจากมานุษยวิทยา คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ มาบูรณาการอย่างเป็นระบบเพื่อนำสู่การจัดการเรียนรู้ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยความมุ่งหมายเบื้องต้นของวิชาสังคมศึกษาก็คือ การช่วยให้เยาวชนพัฒนาความสามารถที่จะตัดสินใจบนพื้นฐานข้อมูลความรู้ และการใช้เหตุผลเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ในฐานะพลเมืองดีของสังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเป็นประชาธิปไตยในโลกเสรี (National Council for Social Studies, 1992) ดังนั้นการเรียนการสอนสังคมศึกษาจึงต้องเรียนรู้ในเชิงบูรณาการ กล่าวคือในแง่ของตัวเนื้อหาหานั้นต้องเป็น “องค์ความรู้” (bodies of knowledge) ที่ผสมผสานและบูรณาการองค์ความรู้ของศาสตร์ต่างๆ ในรูปแบบของความคิดรวบยอด (Generalization) โดยให้ผู้เรียนได้ทำความเข้าใจผ่านการเรียนรู้เชิงกระบวนการ เช่น การเรียนรู้ผ่านการทำโรงงาน การเรียนรู้ผ่านการวิเคราะห์กรณีศึกษา การเรียนรู้โดยใช้ประเด็นเป็นฐาน การเรียนรู้ที่เน้นการปฏิบัติและสรรค์สร้างความรู้ด้วยตนเอง เป็นต้น การจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาจึงยังต้องอาศัยการเรียนรู้อย่างเป็นองค์รวมและสลายพรมแดนของศาสตร์บริสุทธิ์ทั้งด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา วิทยาศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ ฯลฯ โดยคัดสรรเฉพาะমনโนทัศน์ องค์ความรู้ และประเด็นที่สำคัญ ของศาสตร์เฉพาะ และมุ่งสู่แนวทางการเรียนรู้เชิงบูรณาการเพื่อพัฒนาสมรรถนะความเป็นพลเมืองให้เท่าทันกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง

ปัจจุบันวิชาสังคมศึกษา (Social Studies) ในประเทศไทยนั้นได้รับอิทธิพลทางแนวคิดมาจากหลากหลายประเทศ หนึ่งในนั้น คือ ประเทศสหรัฐอเมริกาที่ให้ความสำคัญในการสร้างพลเมืองในวิถีแห่งประชาธิปไตย ซึ่งองค์กรหนึ่งที่สำคัญคือ สภาสังคมศึกษาแห่งชาติ (National Council for the Social Studies, 1992) ได้กล่าวถึงธรรมชาติของวิชาสังคมศึกษาว่ามีลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ

1. วิชาสังคมศึกษามีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การพัฒนาสมรรถนะการเป็นพลเมืองให้กับนักเรียนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน (เป็นวิชาแห่งการเตรียมพลเมือง)
2. วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาบูรณาการ (Integrated)
3. วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่ช่วยให้ผู้เรียนเข้าถึงความรู้ ทักษะ ค่านิยม และการแสดงออกทางสังคม การเรียนรู้สังคมศึกษาจึงเป็นการเรียนรู้เชิงกระบวนการ

4. วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของความรู้ การสร้างความรู้ใหม่ และการบูรณาการขั้นสูงเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ของมนุษยชาติ จะเห็นได้ว่าธรรมชาติของวิชาสังคมศึกษานั้นเป็นวิชาที่มีเป้าหมายสำคัญอยู่ที่การเตรียมพลเมือง และเนื่องจากวิชาสังคมศึกษานั้นเป็นวิชาที่บูรณาการศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวกับมนุษย์โดยเฉพาะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทำให้พรมแดนความรู้ของวิชาสังคมศึกษานั้นกว้างขวาง เมื่อเนื้อหากว้าง ธรรมชาติของวิชาสังคมศึกษาจึงให้ความสำคัญกับการจัดการเรียนรู้เชิงกระบวนการเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ทักษะ เจตคติ และการแสดงออกทางสังคม เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเผชิญหน้ากับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและสามารถแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันของตน รวมถึงสามารถเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีให้กับสังคม เป็นส่วนหนึ่งในการแก้ปัญหาของสังคม ซึ่งทั้งหมดก็คือการพัฒนาและส่งเสริมให้ผู้เรียนเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม

หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 ได้กำหนดให้ผู้เรียนทุกคนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจำเป็นต้องเรียนรู้ใน 8 กลุ่มสาระการเรียนรู้ ได้แก่ คณิตศาสตร์, วิทยาศาสตร์, ภาษาไทย, ศิลปะ, การงานอาชีพและเทคโนโลยี, ภาษาต่างประเทศ, สุขศึกษาและพลศึกษา และสังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม เมื่อพิจารณาจากภาพรวมกลุ่มสาระการเรียนรู้ทั้ง ๘ ล้วนมีบทบาทในการเสริมสร้างคุณลักษณะของเยาวชนไทยให้สอดคล้องกับเป้าหมายของหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน แต่เมื่อพิจารณาในส่วนของการละเอียดขององค์ความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ รวมทั้งเป้าหมายเฉพาะของแต่ละกลุ่มสาระการเรียนรู้ พบว่ากลุ่มสาระการเรียนรู้ที่ทำหน้าที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างพลเมืองโดยตรง คือ กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม อันประกอบไปด้วยสาระการเรียนรู้ทั้ง 5 อันได้แก่ สาระการเรียนรู้ศาสนา ศิลธรรมและจริยธรรม, สาระการเรียนรู้หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต, สาระการเรียนรู้เศรษฐกิจศาสตร์, สาระการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และสาระการเรียนรู้ภูมิศาสตร์ ซึ่งสาระการเรียนรู้ทั้ง 5 ต่างมีองค์ประกอบของเนื้อหาและทักษะที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณลักษณะของพลเมือง (ศึกษาธิการ, กระทรวง, 2551: 1,2) ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนถึงเป้าหมายของการเรียนรู้ของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ว่า

“กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมช่วย
ให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งในฐานะ
ปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันในสังคม การปรับตัวตามสภาพ
แวดล้อม การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เข้าใจถึงการ
พัฒนาเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย กาลเวลา ตามเหตุปัจจัยต่างๆ

เกิดความเข้าใจในตัวเองและผู้อื่น มีความอดทน อดกลั้น ยอมรับ
ในความแตกต่าง และมีคุณธรรม สามารถนำความรู้ไปปรับใช้ใน
การดำเนินชีวิต เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติและสังคมโลก”

นอกจากยังได้อธิบายถึงขอบเขตการเรียนรู้ของสาระการเรียนรู้ทั้ง 5 ดังนี้

ก. ศาสนา ศีลธรรมและจริยธรรม แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา ศีลธรรม
จริยธรรม หลักธรรมของพระพุทธศาสนาหรือศาสนาที่ตนนับถือ การนำหลักธรรมคำสอนไป
ปฏิบัติในการพัฒนาตนเอง และการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เป็นผู้กระทำความดี มีค่านิยมที่
ดีงาม พัฒนาค่านิยมของตนเอง รวมทั้งบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมและส่วนรวม

ข. หน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิต ระบบการเมืองการปกครอง
ในสังคมปัจจุบัน การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข
ลักษณะและความสำคัญการเป็นพลเมืองดี ความแตกต่างและความหลากหลายทางวัฒนธรรม
ค่านิยม ความเชื่อ ปลูกฝังค่านิยมด้านประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข สิทธิ
หน้าที่ เสรีภาพการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในสังคมไทยและสังคมโลก

ค. เศรษฐศาสตร์ การผลิต การแจกจ่าย และการบริโภคสินค้าและบริการ การ
บริหารจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดอย่างมีประสิทธิภาพ การดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ
และการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน

ง. ประวัติศาสตร์ เวลาและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ วิธีการทางประวัติศาสตร์
พัฒนาการของมนุษยชาติจากอดีตถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์และเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์
ต่างๆ ผลกระทบที่เกิดจากเหตุการณ์สำคัญในอดีต บุคคลสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการ
เปลี่ยนแปลงต่างๆในอดีต ความเป็นมาของชาติไทย วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย แหล่ง
อารยธรรมที่สำคัญของโลก

จ. ภูมิศาสตร์ ลักษณะของโลกทางกายภาพ ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากร
และภูมิอากาศของประเทศไทย และภูมิภาคต่างๆ ของโลก การใช้แผนที่และเครื่องมือทาง
ภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์กันของสิ่งต่างๆ ในระบบธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสภาพ
แวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น การนำเสนอข้อมูลภูมิสารสนเทศ การอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

โดยทั้ง 5 สาระการเรียนรู้นี้เชื่อมโยงต่อการสร้าง “ความเป็นไทย” ที่ต้องการให้
เกิดขึ้นกับผู้เรียน ความคาดหวังในหลักสูตรวิชาสังคมศึกษาข้างต้นจึงเป็นความคาดหวังต่อ
พลเมืองไทยที่ต้องเป็นพลเมืองดี มีคุณธรรม รู้จักหน้าที่ เชื่อมั่นการปกครองระบอบ
ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข รู้จักความเป็นมาของชาติ ภาควิชาใน
ภูมิปัญญา รู้ภูมิถิ่นที่อยู่แห่งตน หากวิเคราะห์จากเป้าหมายและขอบเขตเนื้อหาการเรียนรู้

ของกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สะท้อนลักษณะสำคัญของวิชาสังคมศึกษามีได้มุ่งเสริมสร้างผู้เรียนเฉพาะในเรื่องขององค์ความรู้เท่านั้น หากแต่ยังส่งเสริมในเรื่องของทักษะ เจตคติ และการแสดงออกทางสังคม เพื่อให้ผู้เรียนสามารถนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและเสริมสร้างศักยภาพของเยาวชนให้พร้อมที่จะเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่ดีเพื่อท้องถิ่น ประเทศชาติ และสังคมโลก และจากเป้าหมายนี้เองที่สะท้อนให้เห็นว่าแท้จริงแล้ววิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่ควรได้รับความสำคัญและควรทำความเข้าใจใหม่ จากวิชาที่มีเนื้อหากว้าง ยาก ท่องจำ มาเป็นวิชาแห่งการบูรณาการ อยู่ในวิถีชีวิต และเรียนรู้ผ่านการปฏิบัติ ผู้เขียนใคร่ขอนำเสนอหลักการสำคัญในการจัดการเรียนการสอนสังคมศึกษาในยุคหลังสมัยใหม่จากการวิเคราะห์เป้าหมายในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม พุทธศักราช 2551 ดังนี้

- 1) เป้าหมายของวิชาสังคมศึกษาควรเน้นการสร้างความเป็นพลเมืองที่มีความเป็นมนุษย์ กล่าวคือเป็นพลเมืองที่เคารพในความแตกต่างหลากหลาย มุ่งสร้างความเป็นธรรมทางสังคม (Social Justice) มองเพื่อนมนุษย์ทุกคนอย่างมีคุณค่า ไม่ลดทอนความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น เชื่อมมั่นในมนุษย์ที่มีความคิดและหาทางออกด้วยสันติภาพ
- 2) บ่มเพาะศักยภาพการเรียนรู้ตามความหลากหลายของผู้เรียน โดยเน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้วิถีที่จะเรียนรู้ และรักในการเรียนรู้เพื่อที่จะเติบโตขึ้นเป็นมนุษย์ที่มีคุณค่าในแบบที่ตัวเองจะสามารถเป็นได้
- 3) สร้างเครือข่ายในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนแปลงสังคมให้เกิดความเป็นธรรมกับทุกคน เป็นการเรียนรู้ที่เปิดพื้นที่ให้ผู้คนในสังคมได้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และขยายพรมแดนห้องเรียนในโรงเรียนกับสังคมที่ผู้เรียนอาศัยให้กลายเป็นเนื้อเดียวกัน
- 4) เป็นการเรียนรู้อย่างบูรณาการสัมพันธ์กับชีวิต และเป็นการเรียนรู้เชิงกระบวนการที่เน้นให้ผู้เรียนได้สร้างนวัตกรรมหรือโครงการที่ผู้เรียนสนใจ
- 5) การเป็นการเรียนรู้เพื่อสร้างสังคมประชาธิปไตยที่มนุษย์ทุกคนมีคุณค่าเท่าเทียม เสมอภาค และอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

แนวทางการจัดการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษาเพื่อเตรียมพลเมืองในยุคหลังสมัยใหม่ จึงต้องเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจความเป็นตนเอง และในฐานะพลเมืองไทย การศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนเข้าใจ “ความเป็นไทยในยุคหลังสมัยใหม่” ซึ่งต่างไปจาก “ความเป็นไทย

แบบจารีต” จึงมีความสำคัญ แน่แน่นอนว่าความเป็นไทยในยุคหลังสมัยใหม่นั้นเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของเทคโนโลยีโทรคมนาคม คอมพิวเตอร์และสื่อ ซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการโลกาภิวัตน์เข้มข้น และการเคลื่อนตัวของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมแบบเสรีนิยมใหม่ (ไชยรัตน์ เจริญสิน โอฬาร, 2553) (ชรินทร์ มั่งคั่ง, 2559) การตั้งคำถามเกี่ยวกับ “ความเป็นไทย” ในวิชาสังคมศึกษาจึงเป็นจุดเริ่มต้นในการตั้งคำถามต่อสิ่งอื่นๆ รอบตัว การตั้งคำถามและการคิดเชิงวิพากษ์จะนำมาซึ่งความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคม ซึ่งสิ่งนี้เองเป็นพื้นฐานของความเป็นพลเมืองที่จะสามารถเท่าทันความเปลี่ยนแปลงในโลกหลังสมัยใหม่หรือโลกในยุคโลกาภิวัตน์

ดังนั้นแนวทางสำหรับการจัดการเรียนรู้เพื่อ “ความเป็นไทย” ในยุคหลังสมัยใหม่ภายใต้กระบวนการวิชาสังคมศึกษา จึงต้องเริ่มตั้งแต่การยกระดับกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift) ครูผู้สอนสังคมศึกษาให้เป็นนักจัดการองค์ความรู้และเรียนรู้อย่างบูรณาการ เนื่องจากความรู้ในยุคหลังสมัยใหม่นั้นจะมีลักษณะเป็นสัมพัทธ์ (Relative) พรหมแดนความเป็นศาสตร์แต่ละศาสตร์จะเปิดกว้างเชื่อมร้อยกัน เนื่องจากกระบวนการโลกาภิวัตน์เรียกร้องความรู้ที่เป็นองค์รวม (Holistic) และผสมผสาน (Hybrid) ครูต้องเคารพในความหลากหลายของผู้เรียน และเน้นให้ผู้เรียนหาคำตอบด้วยตนเอง (กิตติศักดิ์ ลักษณะนา, 2548) เปลี่ยนการสอนแบบเก่าที่มีลักษณะบอกเล่าท่องจำ เป็นการเปิดพื้นที่ให้นักเรียนได้คิดวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นที่เกี่ยวกับความเป็นไทย และหาคุณค่าของความเป็นไทยด้วยตัวเอง จึงจะเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการเรียนรู้เรื่อง “ความเป็นไทย” และความรักชาติในฐานะที่ทุกคนในสังคมเสมอภาคเท่าเทียมกัน แน่แน่นอนว่าพื้นฐาน “ความเป็นไทย” นั้นเริ่มต้นจากการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ทำอย่างไรประวัติศาสตร์แห่งชาติไทยจะถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นเรื่องราวร่วมกันของความเป็นมาของไทยทุกคนในฐานะที่เป็นพลเมืองชาติในโลก มิได้จำกัดอยู่แค่ประวัติศาสตร์ของรัฐบาลสมัยใด ในลุ่มเจ้าพระยาตอนล่าง (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2549) เมื่อเราได้ชวนให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ความเป็นพลเมืองไทยในสังคมโลกที่เชื่อมต่อสัมพันธ์กัน เห็นคุณค่าและพัฒนาการของมนุษย์ จากนั้นจึงบูรณาการแนวคิดสำคัญ เช่น แนวคิดพหุวัฒนธรรมศึกษา (Multicultural Education) การบูรณาการเรื่องสันติศึกษา (Peace Education) หรือแนวคิดการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Education for sustainable Development) หรือแนวคิดโลกศึกษา (Global Education) รวมถึงความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย (Democratic Citizenship Education) ซึ่งเป็นประเด็นที่สำคัญที่สุด เข้ามาช่วยเสริมให้ผู้เรียนเกิดแนวคิดและแนวทางของการเป็นพลเมือง โดยเฉพาะในประเด็นของมุมมอง (Perspective) ให้ผู้เรียนได้มีคุณค่าสากล มองเห็นความเป็นไทยท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลก การจัดการเรียนรู้โดยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการทำโครงการ (Project based

learning) การเรียนรู้ผ่านประเด็น (Issue based learning) จึงสำคัญมากที่สุดต่อการสร้างความ เป็นพลเมืองในสังคมยุคหลังสมัยใหม่ เราไม่อาจปฏิเสธได้ว่าประชาธิปไตยในห้องเรียน นั้นเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง และจะจำเป็นมากขึ้นในโลกหลังสมัยใหม่ที่มีความแตกต่างหลากหลาย เพราะกระบวนการประชาธิปไตยนั้นเปิดพื้นที่ให้กับผู้คนที่มีความหลากหลาย อย่างเท่าเทียม และเสมอภาค ในหนังสือ Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education ของนักการศึกษาคนสำคัญของโลก จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1916 นับเป็นเวลา 100 ปีที่ข้อคิดสำคัญของหนังสือเล่มนี้ได้เน้นย้ำว่าการศึกษาคือการสร้างสรรค์สังคมประชาธิปไตย โรงเรียนในความหมายของดิวอี้จึงเป็นแหล่งบ่มเพาะประชาธิปไตยเพื่อให้เด็กๆ ได้เรียนรู้ที่จะเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคมมนุษย์ให้เกิดความเท่าเทียมและเป็นธรรม เป็นพลเมืองจึงควรเป็นพื้นที่ที่ความเป็นมนุษย์จะเติบโตได้อย่างงดงาม และเมื่อมองไปในอนาคตที่สังคมโลกเรียกร้องในแนวทางของการศึกษา เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน (Education for Sustainable Development) ที่มุ่งหวังในการสร้างความ เป็นพลเมืองโลกที่มีค่านิยมแบบใหม่ที่ใส่ใจในระบอบนิเวศ ความเป็นธรรมทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนคาดหวังสังคมที่สันติและอยู่ร่วมกันในระบอบ ประชาธิปไตย (EARTH CHARTER INTERNATIONAL, 2000) (UNESCO, 2009) วิชา สังคมศึกษาในประเทศไทยจึงต้องเริ่มปรับตัวอย่างจริงจังมากกว่าที่ผ่านมาและการจัดการ เรียนรู้สังคมศึกษาต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของการศึกษาที่ทำให้ผู้เรียนเข้าใจและเห็นคุณค่าของ ตนเอง เห็นคุณค่าของสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลชีวิตของเรา และสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้ กับระบบนิเวศแห่งชีวิตนี้ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

บทสรุป

มโนทัศน์ “ความเป็นไทย” ในโลกยุคหลังสมัยใหม่หรือยุคโพสโมเดิร์นที่สังคมมีความ ซับซ้อน หลากหลาย และโลกาภิวัตน์ที่เข้มข้น ความเป็นไทยภายใต้บริบทนี้จำเป็นต้อง เปิดกว้างเพื่อที่จะสามารถเชื่อมโยงมนุษยชนที่อยู่ทั้งในประเทศไทยหรือในต่างประเทศ สามารถเลือกสรรหยิบยกไปใช้ได้อย่างเป็นสากล “ความเป็นไทย” จึงควรเป็นเครื่องมือใน การสานสร้างมิตรภาพ ตลอดจนเปิดกว้างให้คนในสังคมได้เชื่อมร้อยกับวิถีความเป็นปัจเจก ของตนเอง ความเป็นไทยแบบจารีตที่เน้นการรักษาและอนุรักษ์เอกลักษณ์ที่เชื่อว่าเป็นหนึ่ง เดียวดีที่สุดในโลก ความเป็นไทยแบบจารีตนี้ส่อเสี่ยงต่อการกลายร่างเป็นเครื่องมือทางการเมืองของผู้ถืออำนาจรัฐหรือชนชั้นนาที่ใช้ความเป็นไทยในการรักษาสถานะที่ได้เปรียบในสังคม ไว้ ในโลกที่ผันแปรจำเป็นอย่างยิ่งที่การศึกษา และโดยเฉพาะวิชาสังคมจะได้ชวนให้ผู้เรียน ได้ย้อนทวนและเรียนรู้ในมโนทัศน์ “ความเป็นไทย” ครูสังคมศึกษาจึงต้องไม่ใช่เป็นเพียงแค่

ข้าราชการที่เป็นเครื่องมือของรัฐ แต่ต้องปรับเปลี่ยนตัวเองให้เป็นนักการศึกษาสังคม ออกแบบ และจัดการเรียนรู้เพื่อพาให้นักเรียนได้ออกแบบสังคมไทยที่เขาจะอยู่ และใช้ความเป็นไทย เพื่อเติมคุณค่าความเป็นมนุษย์ท่ามกลางยุคหลังสมัยใหม่ที่สลับซับซ้อน และท้ายที่สุดครู สังคมศึกษาต้องตระหนักว่าเป้าหมายการเรียนรู้ของวิชาสังคมศึกษาคือ “การสร้างพลเมือง” การให้ผู้เรียนรู้อย่างบูรณาการ ได้เห็นคุณค่าของชีวิตและสังคมที่เขาอยู่อย่างเป็นองค์รวม เห็นวิถีชีวิตของมนุษย์แต่ละคนที่มีอยู่ต่างกันแต่ก็สัมพันธ์กัน เข้าใจและวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น สามารถออกแบบอนาคตชีวิตของตนเองและสังคมที่เขาอยากอยู่ การสอนวิชาสังคมศึกษาในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงต้องก้าวไปให้พ้นจากกรอบคิดเดิมๆ โดยเฉพาะ “ความเป็นไทย” ที่เรียนนั้นหากเป็นการเรียนเพื่อให้โตขึ้นเพื่อเข้าใจและยอมรับ สถานะว่าตนคือราษฎรผู้ด้อยอำนาจในสังคม ควรเชื่อฟังรัฐ เป็นประชาชนที่ว่อนอนสอนง่าย ใช้ความเชื่อและอารมณ์นำหน้าปัญญาและเหตุผล วิชาสังคมศึกษาย่อมไร้ความหมาย เพราะไม่สามารถผลักดันให้ผู้เรียนมีพลังอำนาจในตนเอง การทำให้ผู้เรียนนิยามความเป็นไทยของตนเองได้ จึงเป็นเป้าหมายสำคัญที่จะทำให้ผู้เรียนได้เห็นตัวตนของตัวเอง เห็นคุณค่าของเพื่อนมนุษย์ สังคมและสิ่งแวดล้อมรอบตัว เห็นความเป็นไทยในยุคหลังสมัยใหม่ที่สามารถเชื่อมร้อย ผู้คนให้เรียนรู้ที่จะอยู่ด้วยกันอย่างเคารพในความเป็นมนุษย์ และอยู่บนพื้นฐานของการสร้าง สังคมประชาธิปไตย เมื่อนั้นวิชาสังคมศึกษาจึงจะมีความหมายและเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ ทรงพลังต่อสังคม

บรรณานุกรม

- กิตติศักดิ์ ลักษณะ. (2548). **แนวคิดหลังสมัยใหม่ในวิชาสังคมศึกษา**. วารสารศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 29(1), 11-23.
- เดวิด เค. วัยอาจ. (2556). **ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับสังเขป**. แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2558). **จุดอ่อนของเผด็จการ**. สืบค้นเมื่อ 15 พฤศจิกายน 2559, จาก <https://prachatai.com/journal/2014/11/56531>
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2549). **ประวัติศาสตร์แห่งชาติ “ซ่อม” ฉบับเก่า “สร้าง” ฉบับใหม่**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์.
- ชรินทร์ มั่งคั่ง. (2559). **อุดมคติวิทยา: หลักสูตรสังคมศึกษาเพื่อปวงชน**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ ไดมอนด์ กราฟิก กรุป.
- ชัยพันธุ์ ยิ้มอ่อน. (2556, กรกฎาคม – ธันวาคม). การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในยุคหลังสมัยใหม่. **วารสารวไลยอลงกรณ์ปริทัศน์**. 3(1): 145 – 158.

- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2553). รัฐ-ชาติกับ (ความรู้) ระเบียบโลกชุดใหม่. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2543). วาทกรรมการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2557). Michel Foucault. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542. (2542, 19 สิงหาคม). ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 116 ตอนที่ 74 ก. สืบค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2559, จาก <http://www.moe.go.th/main2/plan/p-r-b42-01.htm>
- ภิญญพันธ์ พงนะลาวัณย์. (2558). กำเนิดประเทศไทยภายใต้เผด็จการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550. (24 สิงหาคม 2550). ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก. สืบค้น เมื่อ วันที่ 1 ธันวาคม 2559, จาก <http://www.mua.go.th/users/he-commission/doc/law/Constitution2550.pdf>
- ศธ 04010/ว1325. เรื่อง แนวปฏิบัติเกี่ยวกับค่านิยมหลัก 12 ประการสู่การปฏิบัติ. ลงวันที่ 29 กันยายน 2557. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สืบค้นเมื่อวันที่ 17 ธันวาคม 2559 จาก <https://education.kapook.com/view102082.html>.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. (2551). ตัวชี้วัดและสาระการเรียนรู้แกนกลาง กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : http://www.curriculum51.net/viewpage.php?t_id=64 [1 สิงหาคม 2557].
- ศึกษาธิการ, กระทรวง. (2557). เดินหน้าประเทศไทยกับการสร้างค่านิยม 12 ประการ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=37848&Key=hotnews>. [1 มีนาคม 2560].
- สมพงษ์ จิตระดับ และ อัญญณีย์ บุญเชื้อ. (2551). หลักสูตรสิทธิเด็กและการวางแผนท้องถิ่นเพื่อเด็กและเยาวชน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ: ธรรมดาเพรส.
- สายชล สัตยานุรักษ์.(2550). การสร้าง “ความเป็นไทย” กระแสหลักและ “ความจริง” ที่ “ความเป็นไทย” สร้าง. สืบค้นเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2559, จาก <http://www.fringier.org/wp-content/writings/thainess.pdf>.

- สายชล สัตยานุรักษ์. (2548). ประวัติศาสตร์ความคิด “ชาติไทย” กระแสหลัก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2550). “ประวัติศาสตร์วิจิตรเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมของปัญญาชน พ.ศ. 2435 – 2535”, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สายชล สัตยานุรักษ์. (2558). ประวัติศาสตร์รัฐไทยและสังคมไทย ครอบคลุม ชุมชน ชีวิต สามัญชน ความทรงจำ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2557). ทฤษฎีสังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โสฬส ศิริไสย์. (2550). อำนาจทางภาษา กับการเลือกสรรจินตภาพแห่งตัวตนของคนตัวเล็กตัวน้อยในชีวิตประจำวัน. สืบค้นเมื่อ 17 พฤศจิกายน 2559, จาก <http://oknation.nationtv.tv/blog/Thaidialogue/2007/12/27/entry-1/comment>.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.(2560). ร่าง กรอบทิศทางแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2574. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://backoffice.onec.go.th/uploaded/Outstand/2016-EdPlan60-74.pdf>.
- สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา.(2557). แนวทางการจัดการเรียนรู้รายวิชาเพิ่มเติม หน้าที่พลเมือง เอกสาร ประกอบการอบรมวิทยากรแกนนำในการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนประวัติศาสตร์และหน้าที่พลเมือง [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.cvk.ac.th/download//Civil-final.pdf>. [1 สิงหาคม 2559].
- สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2560). แผนพัฒนาการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 - 2564). กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2553). จะรักกันอย่างไร ในเมื่อเรายังไม่เข้าใจกัน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ Oh My God.
- EARTH CHARTER INTERNATIONAL. (2000). The Earth Charter. [Online] Available from: <http://earthcharter.org/discover/the-earth-charter/>[2016, November 30].

- National Council for the Social Studies. (1992). **National Curriculum Standards for Social Studies: Executive Summary**. [Online] Available from: <http://www.socialstudies.org/standards/Execsummary>. [2016, November 29].
- UNESCO. (2009). **Education for Sustainable Development**. [Online] Available from: <http://www.unescobkk.org/education/education-for-sustainable-development/esd-home/esd-in-thai/>. [2016, November 27].